

Konotace, symbolizace - vyjadřovací formy politického života

Mojmír Otruba

Poslední dvě desetiletí 19.stol. jsou obdobím vehementních veřejných sporů, jejichž pojmenovaným předmětem jsou povětšinou fenomény kulturní /např. spor o RKZ, o Hálka/, a spory přitom zpravidla směřují k záležitostem širšího dosahu, nebo se prohlašují za věc celospolečenskou, celonárodní. Když chceme jejich souhrn pojmenovat historicky, mluvíme obvykle o bouřlivě se projevujícím jevu dějinného vývoje, o přelomu mezi velkými etapami národních dějin. Kdybychom chtěli veškeré spory z konce století převést na jejich společné a finální dějiště kategoriální, musili bychom říci, že se těmito střetáními projevují konfliktní procesy v totožné kategorii, ve sféře hodnotové, a to v těch složkách hodnotového plánu, které mají ambici univerzální platnosti. Ve všech případech jde o atak na hodnotový plán etablovaný a důsledkově pak o jeho obranu z druhé strany - dodejme však jeden podstatný atribut: nejde o přímý, vyslovený útok na hodnotový plán, nýbrž o útok nepřímý, o záměr diskvalifikovat to, čím je tento plán zpřítomňován, co ho jakýmkoli způsobem symbolizuje, a obdobně pak o obhajobu nepřímou, o obhajobu příslušného symbolizátora.

Každá hodnotová představa určená k univerzální platnosti tenduje k takovým vyjadřovacím formám, které jsou schopny jednorázově ji zpřítomňovat, jednoznačně k ní odkazovat, které mají schopnost globální artikulace. Potřebuje nejen být představena naráz a přesvědčivě, ale i mít v plánu svého výrazu

obsaženu schopnost prezentovat aporie a logické diskrepance - které k její podstatě nutně přísluší a které jsou důsledkovým jevem totálního, všeobjímajícího axiologického propojení - jakožto náležité, jakožto ukaz patřičný. Mluvíme-li o vyjadřovacích formách hodnotového pojetí s uvedenými nároky jednorázového zpřítomnění, globální artikulace, persuasivního účinku atd., nejspíše se nám vybaví to, co v běžné řeči nazýváme symbolem, jako je třeba křesťanský kříž, resp. distinktivní význam kříže s dvěma horizontálními břevny oproti kříži s jedním. Avšak spory z konce století probíhají v publicistice, realizují se řečovými výtvary - a jak víme, jazyková promluva neartikuluje globálně, rozvíjí svou výpověď postupně, analyticky. To se však týká jen primární úrovně jazykově sdělovací procedury. Za určitých zvláštních podmínek se i v textech jazykových realizuje na druhotné úrovni jejich sémiozy výpověď nejen globálně artikulovaná, ale i schopná dostát všemu, co jsme vpředu uvedli. Zpřítomňovat daný hodnotový plán, symbolizovat ho, odkazovat k němu, vypovídat v jeho prospěch a v jeho smyslu, vyjevovat patřičnost aporií je někdy v možnostech jazykové promluvy, a to v metaforické vyjádření, pomocí řeči nad řečí, nebo chcete-li její sekundární označovací úrovni, nebo chcete-li lingvistický termín, pomocí konotace, konotovaných výpovědí.

Tady začíná vlastní téma referátu. Chci použít materiálu jednoho sporu z konce 19. stol., sporu o Jungmanna, nikoli proto, abych tento spor interpretoval, nýbrž abych obrátil pozornost na jeho řeč a abych na ní demonstroval existenci a funkci zmíněných druhotných výpovědí. Nepůjde mi tu vlastně

o nic jiného než o konkrétní ilustraci názoru, že výklad takových textů veřejného a politického života, jejichž typ představují stati sporů z konce století, je nedostatečný, že neproniká k vlastní podstatě a smyslu sporu tehdy, kdy se omezí jenom na to, co je v publicistických statích vysloveno *verbis expressis*, co vyjadřují svou denotací, a nepřihlíží-li k jejich výpovědi druhotné,

Analýza sekundární výpovědní vrstvy se neobejde bez poměrně náročného aparátu pojmového, avšak zdejší výklad nemá tím být zatěžován. Jenom ojediněle budeme nuceni zastavit se u některého pojmu, abychom navzájem zůstali v komunikačním dotyku. Padlo zde a ozve se ještě častěji slovo konotace,^{1/} které Slovník spisovného jazyka českého vykládá takto: "Vlastnost výrazu /zpravidla pojmenovací jednotky/ označovat jistý předmět nebo jev a současně i jiný předmět nebo jev s prvním souvisící /asociovaný/ /např. býk - síla/. " Mohli bychom namátkově uvést jiný příklad "matka - láska", v obou případech a v daném pojmovém vymezení jde o konvencionalizovanou, ustálenou, na historickém čase víceméně nezávislou konotaci slovního výrazu, jedné pojmenovací jednotky. I tu si však povšimněme toho, že v obsahu přidruženého významu je zřetelně přítomna položka hodnotová /síla, mateřská láska/, resp. výsledek provedené kvalifikace /porovnejme české "smrt", femininum, s německým "der Tod", maskulinum/.

Nás tu ovšem budou nadále zajímat konotované výpovědi produkované větší znakovou celistvostí, uzavřenou jazykovou promluvou - pojednáním, publicistickou statí - a komunikabil-

ní pouze v určitém čase a prostředí. Připomeňme si úsloví "Nemluv o provaze v domě oběšence" a berme je doslovně. Nemluv o něm, protože tvá promluva, která nejprve odkazuje k určité skutečnosti, která denotuje tuto skutečnost /"provaz"/, druhotně s sebou nese za těchto zvláštních podmínek /"dům oběšence"/ ještě jiný význam, spoluodkazuje k dalšímu významovému poli, konotuje ho. Zobecníme-li tento příklad pro naše potřeby, řekneme: 1/ Konotační efekt závisí jak na vnitřním uspořádání denotujícího textu, tak na vnětetových podmínkách, společných mluvčímu i adresátovi, jeho realizace je tedy závislá také na pragmatické dimenzi sémiozy a je limitována časově, prostorově, sociálně, kulturně, 2/ Druhotná výpověď souvisí s prvotní po metonymické ose, po ose věcných spojitostí, a to tak, že buď přináší sdělení hodnotového obsahu, nebo k hodnotovosti odkazuje, nebo funguje jako kvalifikátor. Hodnotový obsah a určitou historicky jedinečnou podmíněnost toho, aby se konotovaná výpověď realizovala a byla čitelná, může osvětlit tento příklad: I když si uvědomíme, že jméno Jungmann je slovo německého původu, obvykle se nám s tím druhotný význam nevynoří. Jan Kollár přejmenoval v své Slávy dceři Jungmanna na Mladoně, aby v historickém prostředí první poloviny 19.stol., kdy česká společnost uplatňovala svá národní práva proti dominujícímu německému, zabránil možnosti, že by v díle vlastenecké poezie jméno předního obrozenského činitele odkazovalo k pojmu "německví", tedy neslo s sebou nežádoucí konotaci s hodnotovým obsahem.

Abychom se vyhnuli eventuálnímu nedorozumění, dodejme ještě, že sama konotace jakožto sémantická forma je obecnou,

tudíž na historický čas nevázanou vlastností systému jazykového /popřípadě jiného znakového/. Konotační efekty, které jsou jednou - např. v politické publicistice - jevem možným, jsou jevem nutným v textech, kde je přítomna, zpravidla v dominantním postavení, jiná funkce než prostě sdělovací, tj. magická /mýty, slovní složka rituálů a estetická /umělecká literatura/. Sdělení konotované výpovědi lze sice metajazykovými nebo logickými operacemi transformovat a tímto způsobem o něm referovat, avšak nelze je /mj. pro globální artikulaci této výpovědi/ přímo nahradit jinými prostředky jazykového vyjádření; opak by znamenal výrazovou abundanci, kterou jazykový systém natrvalo nepřipouští.

Tím jsme si myslím dostatečně otevřeli přístup k tomu, jak chceme zacházet s materiálem sporů o Jungmanna. Nejdřív si stručně připomeňme výchozí věcná data. Už za života byl Jungmann považován za přední osobnost národně obrodného procesu, jeho smrt 1847 /smrt čtyřlasedmdesátiletého muže/ byla označována za národní neštěstí, byl tu již tedy těsný dotyk představy národa s představou této osobnosti. K absolutnímu sepětí osobnosti Jungmannovy s nedávnou historií tzv. vzkříšení národa dochází při oslavách stého výročí jeho narození 1873, Jungmann je tu označován za toho, kdo způsobil tento zázrak, z jména Jungmann se bezvýhradně stává národní nomen sacrum. Nápadně potom působí jednotlivé nepříznivé zmínky o něm, s kterými se setkáváme od 80.let, ponejvíce /avšak nikoli výlučně/ v souvislosti s rukopisnými spory, a jako vyslovené napadení Jungmannovy osobnosti je z jedné strany interpretováno to, jak o něm pojednává r.1893

Josef Král v odborném pojednání o české prozódii.^{2/} y této stati prezentuje Král časoměrnou prozódii jednoznačně jako teoretický i praktický omyl české poezie, a když se zabývá Palackého a Šafaříkovým anonymním spisem Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie /1818/, spisem, který zamítl veškerou dosavadní sylabotónickou českou poezii a který svým striktním požadavkem časomíry pro české básnictví vyvolal obrozenské prozodické spory, dochází Král interpretací historických dokladů k závěru, že skrytým iniciátorem tohoto spisu byl Jungmann. Polemika, kterou tato Králůva domněnka vyvolala - upozorňuji: nebyl to konflikt obdobný sporu o pravost RKZ, jeho rozsah i dosah později zveličil Emanuel Chalupný^{3/} - , vycházela z toho, že Král vlastně obvinil Jungmanna z nečestného jednání, když mu přisoudil, že s provokujícími názory nevystoupil sám, ale nastrčil za sebe nezkušené mladíky. Nepolemizovalo se tedy s meritem Králůva pojednání, nýbrž byl obhajován "úbělově čistý" morální profil Jungmannův. Když potom 1895 vydává Masaryk svou Českou otázku, v níž své ideografické pojetí českého obrození vyznačuje osobnostmi, jejichž dílo tento historický proces neslo, nenachází v této řadě vůbec místo pro Jungmanna, toho se týká pouze několik bočních, většinou bagatelizujících poznámek, mimo jiné o tom, že Jungmann asi nebyl morálně tak dokonalý, za jakého byl vydáván.

Jméno Jungmann v uvedených případech už nefiguruje jako národní nomen sacrum, je evidentně diskvalifikováno. Všimněme si dobře: jednou /v Králůvě stati/ jde o úzce odbornou, versologickou záležitost, podruhé /Masaryk/ o dě-

jinně filozofickou koncepcí nedávného historického vývoje, a diskvalifikace přitom prvořadě nemíří ani na Jungmannovy názory prozodické, ani na jeho ideologii národního hnutí nebo vůbec na jeho celkovou aktivitu v tomto procesu, nýbrž na kvalitu, která s jedním ani s druhým bezprostředně nesouvisí, míří na morální úroveň člověka Jungmanna. Jaká tu byla vlastně spojitost, co mělo být postiženo tím, že se Jungmannovi upírala absolutně dokonalá morálka? Abychom na to mohli odpovědět, musíme se nejprve ptát, jaké obecné představy hodnotového obsahu se dotud se jménem Jungmannovým spojovaly nebo ~~js~~ odvoláním na to, co jsme tu před chvílí probírali obecně - jaké celospolečensky, celonárodně orientované hodnotové výpovědi jméno Jungmann dotud konotovalo a co v tom znamenaly lidské mravní kvality.

Jméno Jungmann je vlastní jméno osobní a jako takové je slovem, ale není slovním znakem, protože na rozdíl od apelativa, od podstatného jména obecného, které slovním znakem je, nedenotuje prostřednictvím pojmu, prostřednictvím svého obecně formulovaného signifikátu, nýbrž přímo poukazuje na skutečnost zvláštní: je jakoby "label", přívěsek, nálepka či vinětka na unikátním fenoménu,^{4/} Tato sémantická prázdnota vlastního jména osobního skýtá možnost, aby se za slovem konstituoval konstrukt dané osoby, který je vztažen k existujícím pojmům a má již schopnost jakéhosi znakového odkazování k souborné představě obecné. Tento proces, při němž proprium druhotně získává signifikát a začíná znakově fungovat /aniž přitom přestává fungovat též jako "label"/, se neuskutečňuje jinak než pomocí repetovaných řečových akcí,

které zhruba jdou jedním kvalifikujícím směrem. Výslednicí těchto opětovaných, obdobně kvalifikujících promluv je zmiňovaný konstrukt osobnosti - signifikát, a ten pak reprodukuje axiologický obsah kvalifikátorů, které ho vytvořily. To, že se vlastní jméno osobní takto stává jakoby pojmem, a to pojmem s převládajícím obsahem axiologickým, dobře všichni známe z vlastní rodiny, z přátelského okolí, ze zaměstnání a v sociálně rozlehlejší platnosti takto fungují propria významných osobností jako Einstein nebo Stachanov.

Řečové akce, které vycházejí z obdobných kvalifikačních pozicí a které finálně ustavují pojmovost vlastního jména osobního, mohou probíhat spontánně, a mohou také být záměrně produkovány nebo stimulovány. Na sémantické podobě procesu se tím nic nemění, jenom se přitom intenzívně prosazuje jediná a unifikovaná kvalifikační pozice - řekněme třeba pozice nějaké politické ideologie - a také se diriguje funkční uplatnění pojmu či představy spjaté s vlastním jménem. Spojitost takovéto představy s reálnou lidskou osobou, jejíž vlastní jméno je signifikantem představy, se tím ještě více uvolňuje a proprium pak symbolizuje určité koncepce a hodnotová pojetí, funguje tedy obdobně jako ikonické symboly, o nichž jsme mluvili hned zkraje. Symbolizační efekt propria je tak jednou podobou efektu konotačního.

Peripetie, jimiž v tomto procesu prochází od konce 1847 jméno Jungmann, jsou zajímavé zejména tím, jak se tu při vytváření konstruktů střetává tendence po postižení unikátnosti a výjimečnosti zjevu s tendencí opačnou, tj. likvidovat jedinečné ve prospěch dobově stereotypního modelu bu-

ditele, Na přelomu 60. a 70. let se znamenání jména Jungmann sice ustálilo na představě předního národního buditele, a-
šak na představě individuálně neodlišené od jiných podobných.
Teprve oslava životního jubilea Jungmannova 1873 vysouvá je-
ho jméno z této nivelizující řady.

Jungmannovské oslavy, které byly souběžně i oslavami
"vzkříšení Národu", konaly se v Praze a ve stovkách dalších
obcí s velkou okázalostí a byly to asi časově poslední mo-
hutné manifestace proklamované vnitřní homogenosti národně
společenského celku. Řízeny byly ze staročeského křídla bur-
žoazní politiky - asi měly kompenzovat sérii politických ne-
úspěchů, z nichž posledním byla hlučně začatá akce proti vo-
lební opravě - a podílely se na nich všechny složky veřejné-
ho a politického života, které pak v jednotlivostech smysl
těchto manifestací po svém zabarvovaly. Oslavám je určen ve-
lice početný korpus rozličných textů - novinové referáty,
úvodníky, fejetóny, jubilejní stati, příležitostné básně, tex-
ty písní a kantát, slavnostní projevy, brožurkové monografie,
návody k pořádání oslav apod.^{5/} Při žánrové a funkční rozma-
nitosti procházejí většinou těchto textů markantně shodné
koncepční postupy, konstrukt Jungmanna-vzkřísitele je tu v
podstatě totožný. Můžeme pak obsáhnout tyto promluvy takří-
kajíc jedním pohledem, to ješ číst každou jednotlivou stať,
báseň, přednášku jako zvláštní performanci jedné obecné in-
variantní promluvy. Ze strukturace jednotejného konstrukt
Jungmanna-vzkřísitele je potom možné odvodit /vezmeme-li v
potaz i historické podmínky a souvislosti oslavných textů/
také obsah jejich jednotejných konotovaných výpovědí.

Obykle je v textech nějak připomenut životní běh Jungmannův, a pak je vždy předznamenán dvěma historickými antedecendenci. První je stav české společnosti ve chvíli Jungmannova narození na počátku 70.let 18.stol. Obsahuje položky: hluboký úpadek a jeho příčiny /Bílá hora a josefínská germanizace/; nepřátelé a odrodilci, opo vrhování českým jazykem a národem, neexistence živé české kultury; lid porobený, nevzdělaný, nevědomý své národnosti a netečný k ní, česky mluví jen proto, že jinak neumí. Nikde se neobjevuje pojetí vesnického lidu jako zachovatele národnosti, které je běžné u romantiků a v poezii ruchovského typu z 60.let. V našich textech vesměs jen: jediný uživatel češtiny plus atributy úpadku. Druhé z historických určení jsou Jungmannovi předchůdci v péči o národ. Vede je buď vědecký zájem o jazyk a historii, nebo lítost, snaha ujmout se ubohého lidu, zpomalit dílo zkázy. Jedni i druhí jsou jiní než Jungmann kvalitativně, Jungmann sice časově následuje po nich, ale nenavazuje na ně; není první časově, je první svou vzkřísitelskou misí.^{6/} Základní význam obou skupin historicky antedecenčních položek je: prázdnota.

Do této "prázdnoty" je zasazen vlastní obraz vzkřísitelovy osobnosti a působení. Promítneme-li si ho na osu synchronního řezu, dostáváme čtyři skupiny dat, vždy dvě a dvě tvoří pár komplementárních opozic, mimoto jsou oba páry navzájem vztahově propojeny jako celky. Jedna dvojice je: čím je vybaven vzkřísitel a co postrádá, druhá dvojice opozic má opačný sled: co dává a co přijímá osobnost vzkřísitele.

První pár opozic: Vzkřísitel je vybaven pozitivními vlastnostmi a schopnostmi morálními /čestný, spravedlivý, obětavý atd., vzorová podoba jeho charakteru, chování a jednání/, citovými /lásky k vlasti/ a racionálními /učec/. Morální kvality přísluší do kategorie obecně lidského, jimi je osobnost zakotvena v etických zásadách lidsky všeobecně platných, a odtamtud, mimo sféru národa a mimo sféru historického času, je také její lidská hodnota potvrzována. Citová kvalita, láska k vlasti, umísťuje osobnost a její aktivitu, její misi, výlučně do sféry zvláštního, do obvodu národa. Racionální vlastnosti a schopnosti /které jsou z těchto tří pozitivních dat nejméně akcentovány/ patří jednak do obvodu národa tím, že jsou prostředkem vzkřísitelovy národní mise /kulturní tvorba/, jednak také do vzdáleného, avšak tentokrát historického okolí národa: vzdělanost vzkřísitele je dokladem toho, co vně zápasu o národ a nezávisle na něm potvrzuje jeho kvalitu /"Jungmann patřil k nejpřednějším vzdělancům a myslitelům svého věku."/.

Protikladem tohoto pozitivního vybavení je vybavenost privativní - to, čeho se vzkřísiteli nedostává, čeho je trvale zbaven /pochází z nízkého rodu, je chudý, tj. zbaven výsad rodových, majetkových, vlivného společenského postavení; je bez předchůdců a učitelů - sám, atd./.

Druhá dvojice opozic: Co vzkřísitel dává, co přijímá. Dává veškerou svou práci a její výsledky, kulturní a organizační tvorbu, dává svou národní misi, a protože jí slouží největší část vybavení povahového /pracovitost, houževnatost, obětavost, skromnost/ i veškeré jeho vzdělání, znalosti, ta-

lentové schopnosti, dává vše, co má, dává sebe národu, Vzkřísitel dává jen aktiva, dostává se mu pouze záporných darů. Část jich přichází od osudu /nemoc, smrt dětí/, podstatně větší přichází od nepřátel a odpůrců /záští, osočování, zloba, posměch, pronásledování, podezírání/.

Jak jsme viděli, první dvojice opozic jednak umísťuje aktivitu vzkřísitele do prostoru národa, jednak ho různě spojuje s krajně vzdáleným okolím, a to s historickým /dobová úroveň evropské vzdělanosti/ a daleko intimněji s ahistorickým /všelidské, trvale platné etické zásady/. Naproti tomu se s druhou dvojicí opozic představuje okolí, které vzkřísitele obklopuje těsně. Na jedné straně národní společnost - zbavená národního vědomí, lidských a národních práv, vzdělání, osvěty -, na druhé straně činitelé ohrožení a ničení národa. Jsou to především mocní nepřátelé zvnějšku /pojmenovává se nebo se rozumí germánský živel/ a vedle nich vnitřní ohrožení národa. To spočívá v nepřítomnosti citu lásky k vlasti /slawisierender Deutsche Dobrovský/ nebo v neschopnosti nadosobního postoje ve jménu národa /ješitný, pohodlný, závistivý Jan Nejedlý/. I toto kvalitativně binární prostředí, které těsně souvisí se vzkřísitelovou misí, obsahuje jak to, co se s časem mění /národní, vzdělanostní, morální vzestup lidu/, tak i to, co je konstantní a co sice je nebo může být historicky určité pojmenováno, ale co je zde pojímáno jako trvalé, takřka achronní /mocní nepřátelé zvnějšku a vnitřní ohrožení národa/.

Z dosavadního výkladu vyplývalo doufám dostatečně, že dvě dvojice datových komplementárních opozic nestojí

vedle sebe, ale jsou do sebe zaklepnuty, jsou křížem propojeny funkčními vztahy. Jen namátkově uvádím: Hodnotově záporné dary /utrpení, zloba, pronásledování/ korespondují s tím, čeho se vzkřísitel nedostává přirozenou daností /prostý původ, chudoba/, a to je zase ve vztahu k tomu, čeho se sám zbavuje, nač abdikuje svou národní misí /pohodlí, společenské pocty, světové vědecké uznání, kdyby nepsal česky/. Vzájemné funkční propojení všech párových skupin dat vyžaduje si ovšem leckdy zamlčování některých skutečností nebo jejich uzpůsobování /chudoba - netrvala po celý život; nedostává se mu společenských poct - obdržel Leopoldův řád, na jehož základě mohl žádat o šlechtický predikát, jako to učinil jeho bratr/. Také týž věcný obsah může nabýt různého významu podle toho, k jaké funkci je vztažen, a pak se i v jedné statí mohou objevit dvě navzájem si odporující interpretace téhož faktu - tj. rozporné, pokud je izolovány vedle sebe postavíme a nehledíme na kontext, avšak uvnitř něho, uvnitř vztahů, do nichž jsou kontextem uvedeny, působí tyto rozpory jako patřičné.

Co však je v této důsledně dichotomické organizaci vzkřísitelova konstruktů zdrojem energie, co je hybatelem dění? Prostředkem vzkřísitelovy mise je kulturní práce /tedy prostředek s obsahem intelektuálním a rozumovým/, a misi samu diriguje cit, láska k vlasti; mise je aktivita nikoli racionálně motivovaná, nýbrž vycházející ze spontánního citu. Citem lásky k vlasti je vzkřísitel zakotven v ideální entitě, která bývá nestejně pojmenovávána, nejčastěji jako Duch národu. To je vlastní zdroj energie, to je hybatel

národně společenského dění, "vzkříšení Národu", které se uskutečňuje skrze vzkřísitele a jeho misi. Vzkřísitel je nejen zakotven v ideální skutečnosti Ducha národu, ale je i jeho nástrojem, nástrojem dějů víceméně prestabilizovaných.

Základní podobu vzkřísitele lze nyní vyjádřit obrazem do kruhu spjatých vztahů: Lidsky absolutně dokonalý vzkřísitel, jsa prostřednictvím svého spontánního citu vlastenecké lásky nástrojem Ducha národu, upíná se za cenu osobních ztrát a utrpení k zanedbanému, nevědomému lidu, celý se odevzdává své národní misi. Lid je vzkřísitelem vzděláván, pozvedán, je v něm probouzeno národní vědomí, a tak je - sit venia verbo - spojován s Duchem národu. Stačí, abychom jiný patřičný bod na této kružnici zvolili za gramatický podmět, a jdouce po ní dál, pojmenováváme týmiž pojmy a relacemi mezi nimi také podobu a prostředí historie národního vzkříšení. Její formace je k formaci vzkřísitelově ve vztahu zrcadlové symetrie.

Neustále přítomná oscilace mezi tím, co je historické /reálná osoba Jungmannova, český národ na přelomu 18. a 19. stol. atd./, a mezi ideální skutečností Ducha národu, tedy skutečností nutně bytující vně jakéhokoli času, se neprojevuje jako promiskuita historického s ahistorickým. Protože rozhodujícím činitelem je skutečnost věčná, Duch národu, je oscilace mezi historickým a ahistorickým likvidována v konečném významovém vyznění ve prospěch zvěčnění, ve prospěch naturalizace historického. Tak je tomu s pojmem národ, tak se zvěčňuje i představa vzkříšení národa do podoby děje, který se jednou stal, a který znamená i trvale přítomné,

trvale platné a trvale nutné dění,

Také hodnoty spjaté se vzkříšením národa se zvěčňují, jako má věčnou platnost Duch národa, z něhož jsou odvozeny a jímž jsou zaštitěny. Dalším článkem řady představ, spínaných se jménem Jungmann, je potom představa hodnotového systému, který je celonárodně závazný a vněčasově platný. Veškeré pojmy národně společenské axiologie jsou vysunuty nad sféru konkrétní české společnosti, jsou zba-veny jakékoli historické motivace, jsou nadčasově absolutní. Konečným článkem v řadě konotací je národ jako objekt víry, nebo vyjádřeno jinak, jméno Jungmann se stává symbolizátorem politické ideologie vypjatého nacionalismu.

Pro naše potřeby nemusíme myslím s výkladem dál postupovat. Snad bylo dostatečně zřejmé, že konstrukt Jungmanna vzkřísitele nehledá vlastní tvarovací prostředky, je pořádán podle simplifikované modelové formy křesťanského mýtu, která je součástí aktuálního repertoáru modelových forem pro výpovědi tohoto druhu. Do konstruktů tak onak vcházejí vnějšková data jungmannovská /byl profesorem, autorem pětidílného Slovníku atd./, ale vlastní individuální kvality tvůrčí osobnosti Jungmannovy zůstávají úplně stranou, včetně toho, co Felix Vodička výstižně interpretoval a pojmenoval jako Jungmannovu ideologii národního hnutí a jeho kulturní politiku.^{7/}

Vzkřísitel a faktický Jungmann se rozešli, nutně se rozešli, rozešli se ve prospěch toho, aby promluvy o vzkřísiteli a "vzkříšení Národa" byly schopny nést další výpovědi konotované a aby symbolizátorem hodnotové /poli-

tický ideologický/ koncepce mohlo být jméno Jungmann, pomocí konotačního efektu představují texty celospolečensky závazný hodnotový plán, pyramidu, která objímá universum českého světa a vrcholí absolutní, nadčasovou hodnotou národa. Konotuje se tu i absolutizovaná představa vůdce českého národa a politického řízení: národní vůdce, z nadoblačných výšin pověřený, vlastní spiritus rector politického života - a jemu se poddávající, zcela pasivní a sami o sobě bezmocní příslušníci národa.

Dosavadní interpretace textů spojených s jungmannovskými oslavami 1873 postačí snad k tomu, abychom si mohli odpovědět na otázku, od níž jsme vyšli: Proč je diskvalifikace Jungmannova prováděna tím, že se člověku Jungmannovi upírají dokonalé morální kvality. Pracovali jsme tu s metaforickou představou řady - řady hodnotových významů, které postupují od denotovaných ke konotovaným, od rozsahově užších k širším. Zůstaňme u této představy. Veškeré na sebe navazující hodnoty jsou v řadě propojeny s jejím prvotním článkem, s člověkem Jungmannem. V něm, v této empirické skutečnosti mají svou reálnou garanci, mají ji v tom, jaký to byl výjimečný člověk svou morálkou, která ztělesňovala věčné, všelidsky platné etické normy. Člověk vzkříšitel, konkrétní člověk Josef Jungmann zaštiťující celou řadu hodnotových představ jdoucích až po Národ, je ve vhodnosti pro tuto garanční funkci potvrzen tím, co je absolutní. Také konec řady, národ - výra, tkví v ideální skutečnosti Ducha národu a je absolutní. Je tu ekvivalence mezi začátkem a koncem, ekvivalence, která

zajišťuje stabilitu celé významové stavby,^{8/} Jakmile se upře člověku Jungmannovi morální velikost, je vytržen ze zakotvení v axiologickém absolutnu, ruší se stabilizační ekvivalence konstruktů, přestává garanční platnost, stavba symbolizovaná jménem Jungmann se hroutí. To je smysl útoků na Jungmannův "úbělově čistý" charakter.

Vědomí toho je zjevně i za články Marie Červinkové-Riegrové nebo Albína Bráfa, kteří proti Josefu Královi obsahují morálně vzorového Jungmanna. Obhajoby potvrzují, že ještě 1893, dvacet let po slavném jungmannovském jubileu, si jméno Jungmann uchovávalo onu symbolizační funkci, jíž nabylo v údobí oslav. Potvrzuje to jiným způsobem i Masarykova Česká otázka, které Josef Kaizl v knize České myšlenky /1896/ mj. vytýkal, že tu byl z obrození vyňat nejdůležitější článek národně uvědomovací aktivity, J. Jungmann. Víme, že Masarykova Česká otázka je politikum, a autor takovéhoho spisu bere prvořadý zřetel nikoli na to, jaký Jungmann skutečně byl a co vykonal, nýbrž jaký právě existuje v obecném povědomí. S jeho nezhodnoceným jménem by do pojednání vstoupil symbol i těch historickovývojových představ, i té politické ideologie, jimž sice Masaryk krajně oponoval, ale s nimiž se všemi asi nebylo potřebí explicitě se v České otázce vyrovnávat. Tím spíš bylo potřeba distancovat se ne od skutečně osobnosti Jungmannovy, ale od jména Jungmann, od symbolu ideologie protilehlého politického tábora.

Kladl jsem si za úkol demonstrovat, že interpretace politické řeči nevystačí s tím, když čte pouze její

primární sémiozu, nýbrž musí přihlížet i k možné úrovni druhotné. Těšilo by mne, kdyby má demonstrace vyzněla přesvědčivě, ale posoudit to můžete jen vy.

P o z n á m k y :

- 1/ O konotaci z jazykovědného hlediska viz Lidiya N.Iordanskaja i Igor A.Melčuk, Konotacija v lingvističeskoj semantike, Wiener Slawistischer Almanach 6, 1980, str.191-210. Na konotované výpovědi větších znakových celistvostí jazykových i nejazykových nově obrátil pozornost francouzský strukturalismus; z přeložených prací viz Roland Barthes, Nulový stupeň rukopisu - Základy sémiologie, přel. Josef Čermák a Josef Dubský, Praha 1967. Pojetí uplatněné v našem pojednání, že je v konotované výpovědi vždy zřetelně přítomna obsahová položka hodnotová, resp. výsledek jakékoli provedené kvalifikace, příslušná dosavadní literatura sémiologická a lingvistická neobsahuje.
- 2/ Věcné údaje sporu o Jungmanna jsou obsaženy /s jednostrannou interpretací/ v kn.Emanuel Chalupný, Jungmann, Praha 1909.
- 3/ Viz Chalupného dílo uvedené v předchozí pozn. a řadu dalších jeho prací na toto téma, které registruje Laiskova jungmannovská bibliografie, viz pozn.5.
- 4/ Problematika znakovosti vlastního jména osobního je tu záměrně podána ve velmi zjednodušené podobě. Postavující přehled teorií o sémiotické povaze proprií po-

dává kn, Umberto Eco, Zeichen. Einführung in einen Begriff und seine Geschichte, Ed, Suhrkamp 895, Frankfurt a.M. 1977; tam též o konotaci.

- 5/ Některé tyto texty /zejména samostatné publikace a slavnostní přednášky v Praze/ registruje soupis: Miroslav Laiske, Bibliografie Josefa Jungmanna /Dílo - korespondence - hlavní literatura/, sb. Literární archiv 8-9, 1974, str. 137-195.
- 6/ Motiv posteriority časové při prioritě významové ve vzkříšitelské misi je uzpůsobeným motivem novozákonním, viz Ev. sv. Jana 1, 15: "Jan svědectví vydával o něm ○ Ježíši Kristovi⁷ a volal řka: Totoť jest, o němž jsem pravil, že po mně přišed, předšel mne; nebo přednější jest než já." Tímto jediným příkladem upozorňujeme na to, že texty zhusťta pracují s výrazivem a motivikou křesťanského mýtu, resp. vůbec křesťanských náboženských představ. Tento frekventovaný úkaz výrazového plánu průběžně orientuje dobového čtenáře směrem k modelové formě křesťanského mýtu /"spasitel"/, podle níž je konstrukt Jungmanna-vzkříšitele tvarován; za daného stavu kulturního přispívá to i k snadné čitelnosti konotovaných významů, které jsou takto tvarovaným konstruktem podmíněny.
- 7/ Felix Vodička, Kulturní politika Josefa Jungmanna, in F.V.: Cesty a cíle obrozenské literatury, Praha 1958.
- 8/ Ekvivalence zakotvení osobnosti v dvojím absolutnu, přičemž jedno /etika/ vyznačuje lidský /profánní/ profil osobnosti, je rovněž příznačné datum křesťanského mýtu. Taková-

to modelace konstruktů se nápadně uplatňuje v životopisech světců; např. o sv. Bonaventurovi se uvádí výrok jeho učitele Alexandra Alesia, že jeho mravní dokonalost je tak veliká, až se zdá, jako by v něm Adam nebyl zhřešil.